

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.137

Анастасія Баран

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права,
NastyaBaran@i.ua

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРИРОДНИХ МЕЖ ПОЗИТИВНОГО ПРАВА

<http://doi.org/10.23939/law2021.31.031>

© Баран А., 2021

Досліджено поняття та зміст природних меж позитивного права. Наголошено, що суспільство користується природними нормами, які створені еволюційно. Держава в нормотворенні може врахувати їх або ні, хоча вони є атрибутами позитивного права, визначають верхні та нижні межі буття і дії. Неврахування суспільно-правових норм у законотворенні призводить до руйнації природних меж позитивного права, нівелювання ціннісних властивостей права, яке формує держава. Найефективніші межі встановлює ментальне право як найбільший детермінант природного права, випробуване віковою життєдіяльністю суспільства.

Крім відомих ментальних (природних) атрибутів до позитивного права зараховують стабільність права та ступінь вмісту природних норм у позитивному праві. Утверджений менталітет у праві частково зазнає змін. Наявний принцип своєчасності вказує на зміну застарілих норм і недопущення передування можливих нових норм. Для цього враховують історичні надбання нації. Проблемаю для встановлення меж буття і дії національного права є європейське право, яке може суперечити національному звичаєвому праву. У такому разі держава повинна “прислухатися” до правових норм власного громадянського суспільства.

У позитивному праві панує змінність меж, яка інколи буває незаперечною і навіть суперечить усталеному в державі позитивному праву. Ці зміни об’єктивні та суб’єктивні. Причини об’єктивних змін не залежать від волі людини, зокрема законодавця, а формуються із реальних потреб суспільства: природні чи техногенні впливи, війни, революції, катастрофи тощо. До причин суб’єктивних змін належить воля керівних осіб, котрі не враховують думки членів суспільства, реальних обставин та інші фактори.

Ключові слова: позитивне право; природні межі позитивного права; зміст природних меж позитивного права.

Постановка проблеми. Соціально-політична ситуація в нашій державі на сьогодні така, що навряд чи можна знайти сферу суспільного життя, яка б не потребувала кардинальних змін. Особлива роль у цьому процесі відводиться позитивному праву, яке поряд із економічною, духовно-моральною та політичною сферами є одним із вагомих атрибутів життєтворної діяльності. У міру змін суспільного розвитку значення цих сфер та вид їх взаємодії істотно змінюються.

Зокрема, в умовах сьогодення, коли за основу управління суспільством взято принцип людиноцентризму, що передбачає обдумане й особливо справедливе ведення усіх людських справ, істотно змінюється вид взаємодії правової сфери із політичною, економічною та духовно-моральною сферами. Саме позитивне право, за сутністю, має стати основою розвитку всіх інших сфер людського життя. Для цього право, його зміст, межі та напрям дії повинні бути істотно збагачені, відповідно до сучасних потреб суспільного розвитку. Наявність такого права може стати реальним чинником піднесення принципу верховенства права в суспільстві, спрямованості дії права на виконання його сутнісних функціональних характеристик.

Отже, право, базуються на оновленій духовно-моральній сфері суспільства, має стати найважливішою цінністю суспільства, оскільки не може розглядатись як обслуговувальна ланка, яка сприяє розвитку економічної та політичної сфер. Навпаки, право, яке є виключно справедливим за основою, має стати підґрунтям функціонування суспільства. На його підвалинах та підкоряючись його цінностям розвиваються економічна та політична сфери.

Аналіз дослідження проблеми. Поняття природних меж позитивного права та змісту природних меж позитивного права досліджували у своїх працях багато вітчизняних науковців. З-поміж них особливо потрібно виокремити праці А. Деркача, С. Рабіновича, О. Скакун, С. Сливки та ін. Проте поза сферою дослідження залишилося чимало проблем, що стосуються змісту природних меж позитивного права в сучасних реаліях розвитку правової системи держави в контексті глобального та національного.

Мета статті – розкрити поняття та зміст природних меж позитивного права.

Виклад основного матеріалу. Коли аналізують якесь поняття в тому чи іншому науковому дослідженні, у певний момент виникає необхідність конструювання його атрибутів, властивостей.

Відомо, що атрибут (від лат. *attribute*) – невід’ємна, необхідна для забезпечення цілісності об’єкта (предмета) або суб’єкта (людини) властивість, його частина, додаток [9, с. 32], це належний, наданий; необхідна, невід’ємна властивість. Співвідноситься з поняттями “субстанція”, “модус” [4, с. 26].

Властивість – багатозначний термін, який, залежно від контексту, може означати: прояв у взаємодії із суб’єктом притаманної об’єктові якості; відмітна особливість, характерна ознака об’єкта. Властивість – філософська категорія, яка виражає один із моментів виявлення сутності речі у відношеннях з іншими речами; те, що характеризує її подібність до інших предметів або відмінність від них [3], це характеристика речі, яка визначається через взаємне порівняння речей та робить їх або в чомусь подібними до інших, або відмінними від них. У такому порівнянні виявляється те, що належить як вирізняльна риса цій речі [4, с. 37].

Отже, атрибут є невід’ємною властивістю, частиною предмета чи явища, водночас як властивість, будучи багатозначним терміном, характеризує речі чи явища, порівнює, зіставляє чи протиставляє їх. Тобто властивість є ширшим поняттям.

У виявленні природних меж позитивного права потрібно окреслити ті атрибути та властивості, які власне визначають належність норми конкретному суспільству. Тобто суспільство (здебільшого регіонально) користується природними нормами, які створило для себе еволюційно. Держава, як правило, створюється революційними діями, в результаті чого усталені суспільно-правові норми можуть знайти місце в державно-правових нормах, а можуть і не бути враховані.

Держава повинна усвідомити, що суспільно-правові норми у законотворенні є атрибутами позитивного права. Це верхні й нижні межі буття і дії створюваного права. Неврахування суспільно-правових норм у законотворенні призводить до руйнації природних меж позитивного права, нівелювання ціннісних властивостей права, яке формує держава.

Суспільно-правові норми найістотніше відображені в ментальному праві. Доцільно погодитися з думкою І. Ковалю, що “ментальне право – це система етнічно-природних вдач людини, які визначають і деякою мірою регулюють синергетично утворену модель мислення і поведінки” [60, с. 82]. Саме природні вдачі членів суспільства повинні відображатися в позитивному праві. Вони будуть найкращими, найефективнішими межами буття і дії.

Ментальне право є належним, бажаним, повсякденним. Людина ним і користується, і визнається за ним як особистість. Тобто в кожній людині норми власного ментального права лежать на поверхні, їх потрібно відчувати, оскільки розумом зрозуміти їх неможливо [2, с. 82]. Завдання держави полягає у дослідженні ментального права, його впливу на межі позитивного права, що буде природним регулятором, апробованим віковою життєдіяльністю суспільства.

Тож ментальне право формується населенням, що проживає на території певної держави, може видозмінюватися упродовж певного періоду часу (як правило, тривалого) та характеризує правову свідомість, правову культуру, правову ідеологію тощо певної соціальної групи.

Важливо встановити критерії, за якими можна класифікувати ментальність держав, націй, народностей для дослідження меж позитивного права.

Для цього потрібно розглянути такі категорії теорії права, як система права, правова система, правова сім'я.

Система права – об'єктивно зумовлена внутрішня організація права певного суспільства, яка полягає у єдності та погодженості всіх юридичних норм та диференціацій їх за галузями, підгалузями та інститутами [1, с. 113].

Правова система – це комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають унаслідок такого регулювання (правові норми, правові принципи, правосвідомість, законодавство, правові відносини, юридичні установи, юридична техніка, правова культура, стан законності та її деформації, правопорядок тощо) [6, с. 258].

Правова сім'я – це певна сукупність правових систем, об'єднаних спільністю історичного формування, структури права, його джерел, провідних галузей та інститутів правозастосування, правосвідомості, понятійно-категоріального апарату юридичної науки [5, с. 33].

З аналізу зазначених вище понять стає зрозуміло, що правова сім'я є сукупністю низки правових систем, одним із елементів якої, своєю чергою, є система права.

А нашим завданням є встановлення меж спільності права, зокрема позитивного за ментальними природними критеріями.

Отже, якщо розглядати право в межах правової сім'ї, то, на нашу думку, ментальними критеріями права виступатимуть джерела права, що домінують у суспільстві. В межах правової системи критеріями правової ментальності будуть її елементи, а саме: система права; система законодавства; правові інститути та правові установи; суб'єкти права; правові поняття, норми, принципи, правові відносини, правова поведінка, правова ідеологія, правова свідомість, правові погляди, правова культура; юридична практика тощо. І, нарешті, для системи права критеріями правової ментальності є предмет та метод правового регулювання.

Предмет правового регулювання – це сукупність соціальних відносин певного виду, що підлягають правовому регулюванню. До структури предмета належать: суб'єкти та їх поведінка, явища навколишнього світу, соціальні цінності, з приводу яких люди вступають у правові відносини. Інакше кажучи, це сфера, на яку право поширює свою дію [1, с. 115].

Метод правового регулювання – сукупність прийомів і засобів правового впливу на суспільні відносини. Він несе основне навантаження в динаміці, “роботі” права, показує, як регулюються суспільні відносини, якими прийомами та в які способи [6, с. 242]. Метод передбачає встановлення меж правового втручання, розподіл між соціальними суб'єктами юридичних прав та обов'язків за певними принципами (субординації, координації), визначення ступеня деталізації моделі правової

поведінки та характеристики суб'єктів, вибір засобів захисту конкретного виду відносин (міри відповідальності та процесуальної регламентованості) [1, с. 115].

До природних (зокрема ментальних) атрибутів позитивного права деякі дослідники зараховують: наявність захисту гідності людини; ставлення до освіти і науки; ставлення до влади; співвідношення форм власності; відродження історико-правових цінностей у національному праві; ступінь вмісту моральних норм у позитивному праві; причетність до наказового права; дотримання задекларованих зобов'язань; відображення зовнішньої мирної політики; існування взаємовигідних відносин із іншими державами, націями, що відображається на підсвідомому рівні в культурології національного права [8, с. 187].

На нашу думку, до природних (ментальних) атрибутів позитивного права потрібно також зарахувати стабільність права та ступінь вмісту природних норм у позитивному праві.

Стабільність права пов'язана із наявністю, фіксацією такої онтологічної засади в чинному законодавстві, як захист гідності людини, особливо коли йдеться про національну гідність. Такий духовний феномен гідності, як міра утвердження в людині особистісного начала, прояв особистісних цінностей людини, є вищим, первинним щодо матеріальних благ, духовною першоосновою, що визначає сутність людини, її автономію, забезпечує погляди на життя, притаманні нації, захищає від можливого державного свавілля, сприяє повсякденному олюдненню людини. Ментальність гідності людини найкраще відображена у розвитку вчення про національну ідею, яка має бути відтворена в позитивному праві. Саме національна ідея дає гарантії гідності, визначає цінність людини, забезпечує формальну рівність і свободу, сприяє збереженню своєї особистості й неповторності [8, с. 187].

Стаття 1 Загальної декларації прав людини, прийнятої ООН 10 грудня 1948 р., проголошує, що всі люди народжуються рівними та вільними у своїй гідності та правах. Практично в усіх основних законах світових держав визначено пріоритет прав та свобод людини, основне місце серед яких посідає її право на гідне існування.

Рівень гідного існування людини в складі певної державності прямо залежить від задекларованих цією державою позитивних норм, з одного боку, та реальної можливості самоствердження індивіда в межах дії цих норм – з іншого.

Ставлення до освіти й науки як ментальний атрибут позитивного права свідчить про духовну діяльність суспільства. Позитивне право повинно внаормовувати види освіти, притаманні конкретній нації, суспільству. Йдеться не так про вищу освіту, як про дошкільну, загальну, спеціальну, які формують захист проти тих сил, що знеособлюють людину, позбавляють можливостей розвитку природних задатків. Для розвитку науки важливо використовувати національні феномени, не захоплюватися упровадженням чужоземних правових інститутів. Тобто об'єктом дослідження повинні бути власні культурно-цивілізаційні засади, щоб не відмежовувати право від ментальних властивостей. Загалом, освіта і наука в державі повинні бути підпорядковані правовому менталітетові зі збереженням самобутньої духовної специфіки народу [8, с. 187, 188].

Звичайно, не потрібно відкидати позитивні чужоземні надбання у сфері освіти і науки, адже в державі можуть жити люди кількох національностей, що нерідко є представниками різних правових сімей, а тому і пріоритетні ментальні підходи до освіти відрізнятимуться. Позитивне ж право, яке урегульовує відносини у сфері освіти, діє не в межах лише певної нації, а в межах усієї держави, тому повинно відображати насамперед інтереси, бажання нації, що є домінантною в тій чи іншій державі, проте ні в якому разі не ущемляти принципів, сокровених догм національних меншин.

Ставлення до влади в кожній нації є різним, специфічним, особливо коли йдеться про один із видів політичної влади – державну. Державна влада намагається свідомо контролювати всі суспільні процеси, часто нехтуючи природними механізмами. Тому виникають антропологічні конфлікти між волею людини і суб'єктом влади. Різні нації цей вольовий акт підпорядкування людини владі трактують по-різному, здебільшого тут проявляється релігійний вимір. Підкорення однієї людини через закон волі іншої, навіть із використанням насильницьких методів, елементів зловживання владою, свідчить про міцні ієрархічні відносини панування влади, безапеляційну субординацію, по-

клоніння і безумовне служіння владі, вождизм. Антропологічний аспект у такому випадку полягає у страху, боязні перед суспільними силами, які ототожнюються із природними. Такий ментальний атрибут позитивного права має певне історичне та географічне обґрунтування, релігійне пояснення, що відображено в західних і східних цивілізаціях. Важливо знайти прояв і нормативного, і ненормативного примусу влади, наявності авторитету влади та її вплив на стабільний правопорядок, який не суперечить нормам природного права народу [8, с. 188].

Цей ментальний атрибут позитивного права необхідно розглядати в кількох розуміннях. Перш за все потрібно пам'ятати, що влада – це і є народ, що делегований представляти інтереси більшості, з урахуванням потреб меншості. Тобто влада в республіканських формах державного правління є змінною величиною, а тому і ставлення до неї може змінюватися.

Друге – ставлення до влади залежить не тільки від самої влади, її способів управління в державі, а й більшою мірою від свідомої позиції народу, нації, індивіда. Яскравим прикладом змінності влади, котра порушувала не лише природні, а й позитивні норми, завдяки спротиву народу, є події в Україні на зламі 2013–2014 рр.

Ступінь демократичності суспільства, тобто можливість участі народу в управлінні державними справами залежить від того, як часто змінюється влада. Йдеться не лише про окремих посадових осіб чи зміну назв політичних сил, а про кардинально інші політичні підходи, програми, стратегії розвитку державотворчих процесів.

Форми власності – також ментальні атрибути. Власність визначає спосіб присвоєння людьми предметів виробничого й особистого споживання, які пов'язані з матеріальною чи духовною річчю, що підлягає привласненню. Тому кожне національне право власності скероване на захист майнових, духовних речей, які не стосуються інших суб'єктів власності. У філософії права власність не повністю відповідає присвоєнню, персоніфікації. У приватній власності можуть перебувати елементарні речі особистої гігієни. Все інше – це дари природи або національні культурні здобутки багатьох членів суспільства. Тому процес їх присвоєння має пройти природно-правову процедуру, яка є однаковою для кожного громадянина, незважаючи на його суспільне становище [8, с. 188].

На жаль, у процесі історичного розвитку суспільства виникла майнова нерівність, котра, зрештою, була відображена і в позитивно-правових нормах. Приватна власність є відчужуваною в певному порядку, і цей порядок може дещо відрізнятися для різних правових систем із позиції позитивного права та є однаковим у природно-правовому полі.

У кожному національному праві тією чи іншою мірою відображено історико-правові цінності. Але проблема полягає у повноті такого відображення з метою ефективнішого еволюційного розвитку власної правової системи. Національна динаміка, філософсько-правова рефлексія формує певні історичні закони, які необхідно використовувати в синергетичному, нелінійному розвитку суспільства, зокрема позитивного права. Завдяки історико-правовим цінностям вдається природно оцінити сучасне чинне законодавство і визначити необхідні атрибути його подальшого розвитку, виробити природні закономірності його модернізації. Адже кожне модерне національне право не діє тривало, якщо повністю не використано власні історико-правові цінності. Чужоземні норми права рідко приживаються в чинному національному законодавстві, оскільки часто суперечать утвердженому менталітетові [8, с. 189].

Утверджений менталітет у праві також зазнає змін. Тут має панувати принцип своєчасності, котрий означає, що норми позитивного права, з одного боку, не повинні бути застарілими, а з іншого – не передувати суспільним процесам. Тобто, безумовно, необхідно брати до уваги історичні надбання народу, нації, адже вони є найпристосованіші до правової дійсності певної правової системи, притаманні їй, проте тільки ті, що ще не втратили раціонального зерна, правового змісту. І навіть більше, у період євроінтеграції, зокрема нашої країни, виникає необхідність у ратифікації різноманітних міжнародних позитивно-правових норм, котрі інколи можуть й не збігатися із національною історико-правовою позицією, проте загалом позитивно впливати на розвиток правової держави та громадянського суспільства.

Необхідним природним атрибутом позитивного права є ступінь введення у нього моральних норм. Ідеться не про моралізацію права, а про гармонійні, збалансовані морально-правові норми, закріплені законодавчим органом. Позитивне право має надійний орієнтир – моральне право. Моральні віхи повинні скеровувати позитивне право до природного. Ментальність у цьому випадку проявляється у використанні стійкості моральних норм, традицій народу, до яких суспільство звикло та які є авторитетом у регулюванні суспільних відносин. Відхід від власної моралі послаблює ментальні особливості, а отже, нівелює позитивне право [8, с. 189–190].

Безперечно, мораль і природне право – дуже схожі поняття, але не тотожні. Адже природне право усталене від створення світу і назавжди! А мораль, як бачимо, видозмінюється у ході історичного розвитку, оскільки змінюється позитивне право. Взаємозв'язок права позитивного з мораллю неминучий, але потрібно відзначити, що позитивне право не завжди є моральним, а особливо неприродне. І це залежить не тільки від суб'єктивних чинників (наприклад, волі законодавця чи меркантильних інтересів), а від цілком об'єктивної причини – наказовості права. І саме в цьому випадку основну роль і відіграє ментальність народу, нації. Тобто що більше цей народ чи нація зможе дотримуватися природного права, то більше мораль буде наближена до нього, а відтак і відображатиметься в позитивному праві певної країни [7, с. 89–90].

Серйозним орієнтиром у ментальності права є причетність до наказового права. Адже позитивне право є здебільшого наказовим, оскільки владні веління повинні бути імперативними. Але лінгвістичний спосіб викладення правових норм може бути різним. Йдеться про те, що окремі нації вважають: людина здатна виконувати не прохання, застереження чи спонування, а лише наказ, звертання до іншої особи. Це особливо відчутно в державах з диктаторським режимом. У цьому випадку з'являється наказове право, яке в конкретному суспільстві сприймається адекватно за відсутності альтернативи, що унеможлиблює тим самим появу прецеденту [8, с. 189].

Наказовість права чітко розмежовується між природним і позитивним. Для природного права основним рушієм обов'язковості виконання є внутрішній імператив, котрий є суб'єктивним, подекуди альтернативним, і буде обов'язковим лише для людей, які глибоко вірять у нього.

Що стосується позитивного права, то тут набагато простіше, адже наказовість є однією з основних його ознак – “забезпечується державою аж до застосування легального апарату примусу”. Інша справа, як народ, нація ментально сприймає позитивно-правову норму, наскільки розвинені їх правова свідомість та правова культура.

Зважаючи на те, як виконуються задекларовані державою у позитивному праві зобов'язання, можна робити висновки про окремих ментальності народу – дотримання обіцяного. Такі обіцянки містяться, насамперед у конституції кожної держави, присягах президентів, виборчих програмах членів органів влади, а також у нормативно-правових актах. Звичайно, державні зобов'язання бувають посильними і непосильними, своєчасними і випереджувальними (або запізнілими), але так чи так вони зводяться до реальних і нереальних, що відображає буття нації всередині. У нереальних зобов'язаннях право втрачає свою регулятивну силу і цінність, що негативно характеризує менталітет нації. А оскільки, хоч менталітет характеризує націю, гарантом виконання правових зобов'язань є державні органи, а нереальними зобов'язаннями держава може підривати авторитет нації, що є неадекватним менталітету [8, с. 189–190].

На нашу думку, в такому випадку потрібно відмежувати обіцянки влади чи певних політичних сил щодо народу від обіцянки держави у співвідношенні із світовою спільнотою. У першому випадку проявляється саме ментальність народу, нації, її спроможність дотримуватися обіцяного після досягнення бажаних цілей. Що ж до другого – залежно від адекватного виконання обіцянок певною державою про неї й складається загальне ментальне враження в інших учасників міжнародних відносин.

Одним із важливих ментальних атрибутів позитивного права є відображення мирної політики. Це стосується невоєвничості, небажання захоплювати чужі території. Прагнення війни чи миру – це головна ознака панівної ідеології. Менталітет у позитивному праві іноді відображений під

виглядом миру, але насправді народ може тяжіти до війн, силового вирішення різноманітних конфліктів – і зовнішніх, і внутрішніх. Таку націю відрізняє від інших менталітет нетерпіння, непростення, недипломатичності тощо, що проявляється у позитивному праві [8, с. 190].

Справді, чи не головним критерієм ментальності у всіх історичних епохах людського існування є рівень войовничості нації, її загарбницький “апетит”. Звичайно, прагнення збільшити території своєї держави інколи формувалось і з демографічних, соціально-економічних потреб. Проте переважно, якщо проаналізувати світову історію, простежується певна тенденція більшої схильності окремих націй до войовничості, порівняно з іншими. А це і є, на нашу думку, проявом менталітету. Навіть коли в законодавстві певної держави чітко простежується мирна зовнішня, військова політика, що, зрештою, є вимогою сучасної світової спільноти, дії такої держави-агресора зауважено, з використанням гібридних способів ведення агресивної політики проявляється і на сьогодні.

У позитивному праві завжди відображений такий ментальний атрибут, як зовнішні відносини: взаємовигідні відносини з іншими державами та націями. Цей атрибут повинен свідчити про ненав’язування думки іншим народам, небажання їх підкорювати тощо. Окремі ментальні ознаки національного права можуть відображати патерналізм як “батьківське” патрунування економічно слабших держав, “опікування” слабкорозвиненими націями. Звичайно, надання економічних благ рано чи пізно призводить до бажання отримати політичні вигоди, з одного боку, і до політичної покори – з іншого. Такі вимушені відносини не характеризують націю позитивно, а, навпаки, викривають її справжнє обличчя, неприродний правовий менталітет [8, с. 190].

Справді, політично-соціально-економічно сильна держава, нація зі стійко сформованим менталітетом ніколи не нав’язуватиме власної думки, політичної позиції заради особистісних інтересів, а не загального блага. У неї просто немає такої потреби, тому що вона і так самоствердилася.

Держави ж, котрі у своїй зовнішньополітичній діяльності використовують квазіпатерналізм, насправді керуються, з одного боку, відчуттям меншовартості, неповноцінності, порівняно з іншими народностями, а з іншого – банальною заздрістю. Тож, щоб задовольнити свої амбіції, бодай на рівні ілюзії, завдяки силі, обману чи іншим проявам злочинності, завдають шкоду самодостатнім та сформованим націям. Окрім цього, така нація, котра не здатна самостійно, достатньо, цивілізовано реалізуватися, створити правову, демократичну, соціальну формацію, не може спокійно спостерігати за благополуччям своїх сусідів, тому за допомогою злочинів, терактів, війн дестабілізує політичну, економічну, соціальну ситуації іншої держави, переносючи акцент зі своїх неблагополуччя та жалюгідності на фальшиві авторитет і значущість.

У позитивному праві панує змінність меж, яка і є незаперечною та залежить від кількох факторів, які умовно можна поділити на об’єктивні та суб’єктивні. До об’єктивних зарахуємо причини, котрі не залежать від волі людини, законодавця, а впливають із реальних потреб суспільства. Це, зокрема, час, коли чинна певна правова норма, адже дієвою вона буде лише тоді, якщо не передуватиме потребам суспільства і не поширюватиметься на вже відмерлі правові відносини; місце (територію), на яке ця правова норма поширюється. Особливо очевидна ця обставина на сьогодні на прикладі територій Сходу України, тимчасово окупованих так званими ЛНР та ДНР. Ще однією важливою об’єктивною причиною, що призводить до змінності права, є виникнення особливих обставин, чи то природних, техногенних, а чи навіть воєнних. Звичайно, такий перелік об’єктивних причин змінності позитивного права є поверхневим, насправді він набагато ширший.

Суб’єктивні чинники, що впливають на змінність права, на нашу думку, впливають із соціальної цінності права.

О. Скакун у своїх працях пропонує такий перелік чинників, котрі визначають соціальну цінність права:

– по-перше, за допомогою права забезпечується загальний і стабільний порядок у суспільних відносинах;

– по-друге, завдяки праву досягається відповідність, точність у самому змісті суспільних відносин. Правове регулювання спроможне охопити соціально корисні форми правомірної поведінки, відмежувати їх від свавілля і несвободи;

– по-третє, право забезпечує можливість нормальних активних дій особи, оскільки не припускає незаконних втручань у сферу його правомірної діяльності за допомогою механізмів юридичної відповідальності та інших примусових заходів;

– по-четверте, право у громадянському суспільстві забезпечує оптимальне поєднання свободи і справедливості;

– по-п'яте, на правовій основі формується громадянське суспільство: ринкова економіка, багатопартійність, демократична виборча система, незалежність засобів масової інформації та правова держава [6, с. 251].

Висновок. Основою формування соціально цінного позитивного права – державного є обов'язкове використання, дотримання, виконання загальноприйнятих природно-правових догм.

Проблема співвідношення природного і позитивного права завжди була і є однією з головних для філософії та теорії права.

Природне право є першоджерелом правового змісту, моральним критерієм і моральною оцінкою позитивного права. Відомо, що позитивне право характеризує суспільство, визначає його загальні пріоритети щодо якості дотримання прав людини, ступеня правової активності громадян, можливості їх реальної участі в органах державної влади, рівня соціального забезпечення тощо.

Тобто, що більший відсоток природно-правових норм наповнятиме позитивне право, то якіснішим буде останнє. Адже природне право є еталонним правом загального блага, що збалансовує, гармонізує відносини у всіх сферах суспільного буття людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусарев С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. (2008). Теорія права і держави: навч. посіб. Київ: Всеукр. асоц. видавців "Правова єдність". 270 с.
2. Коваль І. М. (2018). Епіфанія права: ментальні визначення у термінах та сентенціях: навч. посіб. Львів: Ліга-Прес. 156 с.
3. Макаренко Л. О. (2012). Принцип верховенства права: проблеми розуміння дії. *Держава і право*. № 58. С. 9–18.
4. Петрушенко В. Л. (2011). Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів: Магнолія 2006. 352 с.
5. Порівняльне правознавство: підруч. для студ. юр. спец. вищ. навч. закл. / за ред. В. Ткаченка. (2003). Харків: Право. 274 с.
6. Скакун О. Ф. (2001). Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум. 656 с.
7. Сливка С. С. (2015). Проблеми філософії права: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Харків: Право. 192 с.
8. Сливка С. С. (2012). Філософія права: навч. посіб. Київ: Атіка, 256 с.
9. Сучасний тлумачний словник української мови (2007): 60 000 слів / за заг. ред. проф. В. В. Дубічинського. Харків: Школа. 832 с.

REFERENCES

1. Husariev S. D., Oliinyk A. Yu., Sliusarenko O. L. (2008). *Teoriia prava i derzhavy*: navch. posib. Kyiv: Vseukr. asots. vydavtsiv "Pravova yednist", 270 p.
2. Koval I. M. (2018). *Epifaniia prava: mentalni vyznachennia u terminakh ta sententsiakh*: navch. posib. Lviv: Liha-Pres, 156 p.
3. Makarenko L. O. (2012). *Pryntsyp verkhovenstva prava: problemy rozuminniata dii*. Derzhava i pravo, No. 58, pp. 9–18.

4. Petrushenko V. L. (2011). *Filosofskiy slovnyk: terminy, personalii, sententsii*. Lviv: Mahnoliia 2006, 352 p.
5. *Porivnialne pravoznavstvo*: pidruch. dlia stud. yur. spets. vyshch. navch. zakl. / za red. V. Tkachenka. (2003). Kharkiv: Pravo, 274 p.
6. Skakun O. F. (2001). *Teoriia derzhavy i prava*: pidruchnyk / per. z ros. Kharkiv: Konsum, 656 p.
7. Slyvka S. S. (2015). *Problemy filosofii prava*: navch. posib. vyd. 2-he, pererobl.i dopov. Kharkiv: Pravo, 192 p.
8. Slyvka S. S. (2012). *Filosofiia prava*: navch. posib. Kyiv: Atika, 256 p.
9. *Suchasnyi tлумachnyi slovnyk ukraïnskoi movy*: 60 000 sliv / za zah. red. prof. V. V. Dubichynskoho (2007). Kharkiv: Shkola, 832 p.

Дата надходження: 24.06.2021 р.

Anastasiia Baran

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Assistant of the Department of Theory and Philosophy of Law,
Constitutional and International Law

THE CONCEPT AND CONTENT OF THE NATURAL BOUNDARIES OF POSITIVE LAW

The article examines the concept and content of the natural limits of positive law. It is emphasized that society uses natural norms that are evolutionarily created. The state in rule-making may take them into account or not, although they are attributes of positive law, determine the upper and lower limits of existence and action. Failure to take into account social and legal norms in lawmaking leads to the destruction of the natural boundaries of positive law, the leveling of the value properties of law, which is formed by the state. The most effective limits are set by mental law as the greatest determinant of natural law, tested by the age of society.

In addition to the known mental (natural) attributes (integral properties of the object), positive law includes the stability of law and the degree of content of natural norms in positive law. The established mentality in law is partially changing. The existing principle of timeliness indicates the change of outdated norms and the prevention of possible precedence of possible new norms. To do this, take into account the historical heritage of the nation. The problem for establishing the limits of existence and effect of national law is European law, which may contradict national customary law. In this case, the state must "listen" to the legal norms of its own civil society

Positive law is dominated by variability of boundaries, which is sometimes indisputable and even contradicts the positive law established in the state. These changes are objective and subjective. The reasons for objective changes do not depend on the will of man, in particular the legislator, but stem from the real needs of society: natural or man-made influences, wars, revolutions, catastrophes, and so on. The reasons for subjective change include the will of leaders who do not take into account the views of members of society, real circumstances, and other factors.

Key words: positive law; natural limits of positive law; content of natural limits of positive law.